

ІМАГОЛОГІЧНІ СТУДІЇ ДМИТРА НАЛИВАЙКА

З другої половини 1960-х і до початку 2000-х років Дмитро Наливайко чи не єдиний в українському літературознавстві розробляв проблематику імагології – міждисциплінарної галузі в гуманітарних науках, яка досліджує образи представників інших народів і культур, зафіксованих у пам'ятках красного письменства, подорожніх нотатках, публіцистиці, історіографії. У статті “Шукаючи єдності зі світом і людьми. Рільке і Русь” (1968 – 1970; опублікована 2001 і 2008 р.) розкрито сприймання української й російської природи, чужого люду в доробку видатного митця, заломлення мандрівного досвіду в його філософських шуканнях і поетичних творах, зокрема збірці “Часослов”, навіяній київськими враженнями. Першу монографію про сприйняття України в Західній Європі в XI – XVIII ст., доти частково оприлюднену у формі статей у фахових журналах та збірниках, учений подав до видавництва “Наукова думка” на початку 1970-х років і дістав схвальні рецензії; однак у зв'язку зі зміною тодішнього республіканського керівництва й відповідних директивних ідеологічних уявлень і настанов навесні 1973 р. рукопис було повернуто авторові. 1992 р., в умовах щойно проголошеної незалежності й за підтримки Міжнародного фонду “Відродження”, у видавництві “Дніпро” побачила світ книжка “Козацька

християнська республіка (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках)" (перевидана 2019 р.). 1998 р. на основі колись відхиленої праці, згодом істотно доповненої вже без озирань на радянські ідеологічні догми, було видано монографію "Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст.", за яку авторіві 1999 р. було присуджено Державну премію ім. Т. Г. Шевченка. Друге, доповнене видання цієї книжки під назвою "Україна очима Заходу" вийшло 2008 р. Автор зазначав у вступі: "Для кожного народу становить неабиякий інтерес, як його життя й історія сприймалися іншими народами, як ними оцінювалися і трактувалися. Особливо загострюється цей інтерес у переломні періоди життя <...> народу, у періоди активізації процесів його самоусвідомлення і самоствердження. <...> Відбувається включення України, вже у статусі незалежної держави, у європейську спільноту, а це закономірно посилює інтерес і до того, як вона входила в цю спільноту та протягом віків існувала в ній <...>" [3, 19]. Дослідник зазначає, що вивчення цього типу міжнаціональних культурних і літературних взаємин у другій половині ХХ ст. "набрало значного розвитку. <...> З'явилися <...> численні студії, у яких досліджуються "національні образи" країн і народів, що склалися в інших народів у певну історичну епоху (чи епохи). <...> Предметом вивчення <...> є не тільки процеси рецепції життєвого укладу, ментальності, культури інших народів, а й творення їх "національних іміджів, структура цих "іміджів", їхнє функціонування в інтелектуальній, культурній, громадсько-політичній та інших сферах" [3, 20]. Ці уявлення в персональних візіях-репрезентаціях письменників, учених, мандрівників "вбирають також позаіндивідуальні елементи, знання і передсуди, правду і міфи" про чужинців [3, 20]. Працюючи над книжкою, автор залучив багато закордонних джерел про Україну, які доти не вивчалися чи навіть не були зафіксовані в бібліографічних виданнях. Предмет монографії Д. Наливайка – "це розвиток обізнаності в Західній Європі з Україною від її початків до ХІХ ст., відтворення життя й історичних діянь українського народу в тогочасних <...> історико-літературних джерелах", "тривалий і послідовний процес із притаманними йому етапами, закономірностями й особливостями <...>" [3, 25]. Автор розкриває, "як змінювалася на Заході рецепція України в різні культурно-історичні епохи залежно від їхніх парадигм і провідних тенденцій – світоглядних, конфесійних, політичних тощо" [3, 25–26]. Поеднуючи в розгляді цих пам'яток історіографічний і літературознавчий підходи, учений указує, що "для нас становить цінність не тільки об'єктивний, предметно-історичний зміст джерел, а й <...> інтерпретація цього змісту автором, який виступає й репрезентантом свідомості певної країни й епохи, певних ідейно-культурних течій і концепцій" [3, 27]. Водночас дослідник наголошує на близькості історіографії, яка передувала добі позитивізму, до художньої літератури й на естетичному потенціалі самої історії, на "розумінні її естетичної природи, яка потребує реалізації" [3, 28]. Якраз в історіографії давніших епох "існувало загострене усвідомлення названого потенціалу історії й висувалися відповідні установки та завдання" [3, 28]. Український учений розкриває співвідношення науково-інформативного і літературно-художнього елементів у пам'ятках різних епох – Відродження, Бароко, Просвітництва, указує на подекуди високі мистецькі якості документального письменства, або ж "літератури факту", яка відіграла значну роль "у взаємообізнаності і взаємозближенні народів, у розвитку міжнаціональних і міжрегіональних взаємин" [3, 33] та була причетна до "великих ідейних рухів ХV – ХVІІІ ст., <...> загалом до поступу передової думки" [3, 34]. Водночас указує, що позиція багатьох авторів породжувала "розбіжності між фактичним змістом джерел і його ідеологічною інтерпретацією"

[3, 35]. Автор висвітлює розвиток західноєвропейської україніки в контексті європейської думки й культури від Середньовіччя до Просвітництва.

У статті “Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології” (2011), розкриваючи генезу, сучасний стан і проблематику цієї галузі гуманітарного знання, Д. Наливайко зупиняється докладніше на питанні про те, “чи є імагологія власне етноімагологією, <...> чи її діапазон поширюється й на інші сфери, що належать до соціуму або ж пов’язані з ним – соціологічну, соціопсихологічну, соціокультурну тощо” [1, 29]. Український учений (услід за французьким дослідником Д. А. Пажо) поділяє думку про те, що предметом імагології є Інше/Чуже не лише в етнонаціональному аспекті, а й у соціальному, культурному, ідеологічному, психологічному тощо. Д. Наливайко розглядає конкретний літературний матеріал і порушену проблему в аспекті теоретичної історії літератури й аналізує із цього погляду російське письменство XIX ст., погляди слов’янофілів і західників та їх відображення в літературі. Зокрема, розкриває імагологічний аспект поеми М. Гоголя “Мертві душі”, книжки подорожей І. Гончарова “Фрегат “Паллада” та його роману “Обломов”.

До імагологічної проблематики дотичні й інші розвідки Д. Наливайка. У праці “Історія та міф Мазепи в слов’янських і європейських літературах XIX ст.” (остаточна редакція – 2008) проаналізовані три основні дискурси, які започаткували відомі поети – байронівський, рилеєвський і пушкінський. У

першому, найвпливовішому, міфологема “найменше підпорядкована політико-ідеологічним чинникам і залишається переважно в історіософській та естетико-поетичній сферах”. Двом же іншим “властива виразна ідеологічна стратегія, вони перебувають у полі специфічної політичної міфології, щоправда, з різними політико-ідеологічними знаками” [2, 655] – ліберальним та імперським.

В імагологічних студіях Д. Наливайка вражають широта дослідницької ерудиції в доробку попередників та охопленні матеріалу, обізнаність у публікаціях різними мовами (англійською, французькою, німецькою, італійською, польською), а також глибина, концептуальність пропонуваніх інтерпретацій, історико-культурний контекст і міждисциплінарний підхід в осмисленні аналізованих явищ. Ці праці стали вагомим і взірцевим набутком української гуманітаристики.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Наливайко Д.* Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології // Літературна компаративістика. – Київ: Стилос, 2011. – Вип. 4: Імагологічний аспект сучасної компаративістики, ч. 1. – С. 4–60.
2. *Наливайко Д.* Історія та міф Мазепи в слов’янських і європейських літературах XIX ст. // *Наливайко Д.* Україна очима Заходу. – Вид. 2-е, допов. – Київ: Грамота, 2008. – С. 618–658.
3. *Наливайко Д.* Україна очима Заходу. – Вид. 2-е, допов. – Київ: Грамота, 2008. – 782 с.: портр. – (Б-ка Шевченківського комітету).

REFERENCES

1. Nalyvaiko, D. (2011) Aktualni problemy struktury y stratehii literaturnoi imaholohii. *Literaturna komparatyvistyka*, IV, I, pp. 4–60. [in Ukrainian]
2. Nalyvaiko, D. (2008) Istorii ta mif Mazepy v slovianskykh i yevropeiskykh literaturakh XIX st. In Nalyvaiko, D. *Ukraina ochyma Zakhodu*, pp. 618–658. Kyiv: Hramota. [in Ukrainian]
3. Nalyvaiko, D. (2008) *Ukraina ochyma Zakhodu*. Kyiv: Hramota. [in Ukrainian]

Отримано 18 вересня 2019 р.

Олександр Брайко
м. Київ